

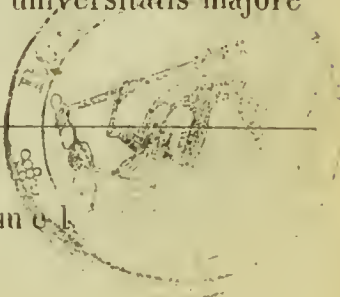
10

DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
MORBIS FEMINARUM DIVERSIS
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
MAGNIFICI DOMINI
PRAESIDIS AC DIRECTORIS
SPECTABILIS
DOMINI DECANI
AC
CLARISSIMORUM D. D. PROFESSORUM
PRO
DOCTORIS MEDICINAE LAUREA
SUMMISQUE IN MEDICINA HONORIBUS
ET
PRIVILEGIIS RITE OBTINENDIS
IN
ALMA AC CELEBERRIMA REGIA
SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA
PUBLICAE DISQUISITIONI
SUBMITTIT
ADALBERTUS DEUTSCH
HUNGARUS N. KÖRÖSIENSIS.

In theses adnexas disputabitur in palatio universitatis majore
mensis   die   1845.

Pestini.
Typis Josephi Beime

Benned multam — jelen 's jövőm
Benned van mindenem
Oh, hon te vér szerezte kincs,
Te drága gyöngy nekem!

Bajza.

A

LEGBECSESEBB CSALÁDJÁNAK,
tisztelet és hála jeléül

ajánlja

a szerző.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

Mielőtt a nők betegségeit elősorolnám, szükségesnek látom, hogy a női életműség rendes állapotját, rendes működéseit röviden előadjam, s e szerint értekezésem két szakaszra fog oszlani, az első szakaszban a női egészséges alkatot, életműségének rendszerű folyamát adandom elő, párhuzamot vonva a nő és férfi között; a második szakaszban a női életműködések zavart állapotját, vagyis csupán a nőket megtámadni szokott betegségeket terjesztem elő.

I. SZAKASZ.

A nő, élettanilag véve.

Gyógyitanunk nem lehet betegségeket, ha az emberi életműséget rendszerű állapotjában nem esmerjük. Ezen élettani tulajdonok ösmérete a nőknél annyival inkább szükségessé válik, minthogy a nő és férfi alkat, a nő és férfi természet egymástól mind szellemi, mind természettani, vagyis anyagi viszonyaira nézve egymástól igen sokban különbözik.

A.

A női egyéniség boncz- és élettani tekintetben.

Nem czélom itt tökéletes boncztant, vagy élettant írni, hanem csupán a nő és férfi alkat, a nő és férfi életműködések közti különbséget kiemelni. Ezen különbség alapszik az életművek alakján, alkatán, nagyságán, azoknak különböző működésein.

A nő csontváza sokkal kellemesebb a férfiénál, nygy hogy az egésztest tekintve, a nők már e részben is megér-

demlik a szépnem nevezetét. A női csont fehérebb, rajta minden vonalok, minden hajlások finomabbak, eresztékei kisebbek s az öszhangzást nem zavarók. A fő egykisé hátrább hajlott, kisebb, az arcz csontjai a koponya csontokhoz képest kisebbek, a koponya feneke szűkebb, s így a halanték és áll-tájékok kissé összenyomottaknak látszanak; az edényeket és idegeket átbocsátó, vagy magokban tartó likak és csatornák szűkebbek. A mellkas felső része keskenyebb, mint az alsó, úgy hogy olly csűrök (comis) alakúnak tetszik, mellynek talapja lefelé, hegye pedig fölfelé van irányozva. A bordák sokkal vékonyabbak, finomabbak, rövidebbek és mozgékonyabbak, s ezen mozgékony-ság kipótolja a lélekzésben a mellkas szűk volta által okozott fogyatkozást. A gerincez oszlop csatornája, s az idegeket kibocsátó csigolya-lyukak nagyobb belvilággal bírnak. A medenczének minden átmérői nagyobbak, kivévén egyet; ennek szálagai és porcjai szélesebbek és erősebbek; a keresztcsont lapos, hátrahajlott, a farsík csont mozgékonyabb s előrehajlo. A térdek csontizésülései vastagabbak; mind a fel-mind az alvégtagok vékonyabbak s általában finomabbak.

A mi az egész test alakját és alkatát illeti, legnagyobb különbséget szemlélünk a szülő részeken, ezekután jó az emlők kifejlődése stb.

A véredény-rendszer nem bir olly vastag, és erős edényekkel; de a függér lefelé igyeksző része, és a haszsigereket ellátó üterek belvilága nagyobb; az edények száma az alvégtagokban a has életműveiben és a szülő részékben olly nagy, hogy e részek a nőknél ez okból gyuladásra nagyon hajlandókká tétetnek. A vérnek nagyobb bősége irányoztatik a belrészekre, imen a bőr fehérebb, de amál nagyobb a vérfolyásokrai hajlam. A nyirk-edények és mirigyek sokkal inkább működnek az asszonynál. — Az agyvelő általában kicsinynek — de a többi életművekhez viszonyban nagyobbnak tetszik; de az agy idegei (nervi cerebrales) a szag- és lát ideget kivéve, vékonyabbak, kül

végpontjaik pedig vastagabbak; a medence ideg fonatai a nemző részekhez menő idegekkel egyben jobban ki vannak fejlődve. — Az izmok vékonyabbak, az izomrostok nem olly merők, mint a férfnál. A sejtszövet puhább és nagyobb mennyiségű, innen van, hogy a nők tagai kerekdedebbek, és kövérebbek.

A mi illeti az erőnyi, vagy életműködési folyamokat a nő nem bir olly erővel hatni vissza az ingerekre, de annál fogékonyabb az ingerekhez arányban. A nő hamarabb megbetegszik, de élet erői nagyobbak, s nyavalyájából könnyebben gyógyúl. Sokkal inkább ki vannak téve az ideges bántalmaknak, az izgékonyság, ingerlékenység nálok sokkal nagyobb fokon mutatkozik. A mélyebb gondolkozásra nem annyira alkalmasok, bár házi ügyeiket bölesen tudják is kormányozni. A vérkeringés nálok sebesebb, mivel a tüdők szűkebbek, s a vér kevesebb mennyiségének élenyűlhetését a gyorsaság pótolja. Az áthasonlítás nőknél jobb, kevesebb étket is kívánnak. A bőr, gőzölgés bővebb a vízzellet kevesebb, de töményebb. Szék- és vízzellet kiürítéseiket tovább képesek eltartani.

A mi illeti a nemzés munkálatát, ez olly különös, hogy ennek előzményei, a serdülőkör előtünte, a havitisztulás beállása stb. valamint a fogamzás, szülés, szoptatás munkálatái külön köteteket kívánnának.

B.

A női egyéniség szellemi tulajdonai.

Már főlebb is említők, hogy a nő nem bir olly élés elmével, nem bir olly komoly olly mély belátással, mint a férfi, s innen származott azon magyar közmondás: „hosszu haj, rövid ész;“ de távol legyen, hogy ezt általánosán venném, sokkal jobban tisztelém a szépneműt, mint sem meg akarnám tőle tagadni a tiszta, okos, józan gondolkozás tehetségeit; nem, ezt általában róluk nem állíthatjuk, mert a derék, tiszta gondolkozású, sőt böles nőknek számos példáit találjuk, és talán onnan eredt a főlebbi rága-

lom, hogy a nők tudományos neveltetése nem olly rendszeres mint a férfiaké. Nagyon hirtelen fölfog a nő bármit is, de annak csak felszínét látja, mélyére nem hat le; elvont képzeteket (ideas abstractas) nem képes nagy alkotni mint a férfi; de képzelő tehetsége mégis szörnyen élénk, hamar lángra lobban, hamar is széteszlik, más eszmék által az előbbi mintegy helyéből kiszoríttatván. Erkölcsi tulajdonait a nőknek leginkább ingerlékenységök aránya szerint kell mérnünk; tulzók ők a szerelemben, haragban, gyűlötségben; nők voltak a muzsák, grátiák, de női alakot ruháztak a furriákra is. A babonáság könnyen gyökeret ver a nő kebelben, könnyen megfészkelí itt magát a boszszuállás is; a hiúság, tetszvágy, irigység, tettetés, tudnivágyás, rágalmazás, kömyelműség, ingékonyság, akarat gyöngeség stb. a nőknek szinte kitünő jellemeihez tartoznak; — de a szelidség, nyájasság gyöngédség, stb. szinte jellemük fényesb oldalát teszi. —

A nő természeti jelleme általában.

A nő egész életműsége mintegy két életre van számolva; nála a nemi működések első a férfinál pedig másodlagos czélra rendelvek, mit a nemző részek helyzete is mutatni látszik. Az emésztő, áthasonlító tehetség sokkal sebesebb, de nem olly erős s nem olly tartós mint a férfinál. A fölszívás (absorbtió) és mint mondám az áthasonlítás náluk sokkal gyorsabb, ezt mutatja testöknek gyorsabb kifejlődése, s az elvesztett részeknek gyorsabb viszapótlása. Ide tartozik a főlebb említett ingerlékenység, ingékonyság. Általában sokban hasonlít a nő egész jelleme a gyermekéhez.

II. SZAKASZ.

A nő kortanilag véve.

1. H ó s z á m

A nők nemi életének virága a havi tisztulás, jele és kelléke ez a kifejlett női test egészségének, meunél rendezebben folyik, annál egészségesebb a nő. Több kórok

nzonban e kiürítést sokképen megzavarhatják, késleltethetik, vagy egészen elnyomhatják. E kiürítés a mi égaljunk alatt a 14-ik — 22-ik évek között szokott beállani. Ennek zavarai az egész életműség egészségére nagyon kártékony befolyással vannak; gyakran a nőt egész éltén át kínzó nyavalyákat hívják létre. Zavar történik pedig az időre — minőség-és mennyiségre nézve. Az időre nézve vagy korán beáll a havitisztulás, vagy nagyon későn kerül elő. A mennyiséget tekintve, vagy fölötte tulzó, vagy nagyon csekély, sőt a rendes előkerülési idő alatt mi sem mutatkozik, hanem egészen el van nyomatva. A minőségre nézve vagy fájdalmas, nehéz, vegyületében elváltozott vértmutató; vagy nem a rendes, hanem más életmű által választatik el; vagy a vénhedés időszaka (anni climacterici) közeledtével különbözőféle életműi zavarokat és betegségeket okoz. Mind ezekről röviden értekezendünk. —

a) *A kora havi tisztulás (menstrua praecocia).*

A nemző részekből kifolyó minden vért hószámú vérnek neveznünk nem kell. Hanem minden esetre történnek korai havitisztulások, például az orvosi tár s 1844-ki majus 12-én kijött lapjában említve van egy eset, több orvos által (mint valóban különösség) bebizonyított, hogy t. i. egy alig 4 éves kis leánykán rendes havitisztulás mutatkozott; (Ungar megyében) emlői csaknem egészen ki voltak fejlődve, a csecsbimbó nyilván kitűnt, és körtére (area) rendes barnás színű volt, mint az egészen felserdülteknél. Az illy kora havitisztulások többnyire erőműves ingerléseknek, izgatásoknak következménye; de sokat teszen a havitisztulás kora beállítására az ülő életmód, az elkényeztetett, puha nevelés, a meleg égalj. A nagyobb rangnak leányain többnyire hamarabb előtűnik ez; valamint a meleg égalj lakóinál is, úgy hogy négerek közt a 9 — 10 éves leány tökéletesen kifejlett, Chinában 11 — 12 éves leányok mind férjhez menendők, midőn ellenben a hideg égalj alatt gyakran a 20 éves leány sem érett. Általában mondhatni, hogy a havitisztulás kora beállása gyöngébb testalkatot és sokkal

erősebb nemi ösztönt feltételez. Némelyek okul hozzák fel a féregkórt (helminthiasis), bőrkütegeket, szerelmes könyvek olvasását. Mint lehet megakadályoztatni ha csak némileg is e kóros változást? — természetesen az indító okok elhárítása által; de ha már egyszer rendes folyást vett, ezt erőszakosan elnyomni nem tanácsos, sőt az elnyomott tisztulást ismét helyre kell állítanunk. Hol az önfertőzés okozta a kóros kifolyást, csak nagy bajjal segíthet az orvos az ezáltal okozott egészségi zavarokon. Azon gyógyindítványok, mellyek által e kórt legyőzhetjük, leginkább az életműség ereje helyreállításában, különösen a nemzőrészek erősítésében áll. Az indokok eltávolítandók, tápláló, de nem ingerlő tápszerek alkalmazandók, szükséges egyszermind a léleknek némi szórakozást szerezni. Azonban gyógyszereket is szükség sok esetben alkalmaznunk, ilyenek: a) az erősítők (roborantia), mint a vas, vasas fürdők, péruai héjj stb. b) izgatószer, mint különféle szagos fűvek főzete, szarvas-szarn-lél, hüdös aszat, pézsmá, fahéj, léles kenőcsök, fűszeres meleg borogatások, és c) néha szükséges a fölötte nagy ideg gyöngeséget, érzékenységet lecsillapítanunk, ekkor bódítókat, ideggyöngeség ellenieket alkalmazunk. d) Ha nagy fájdalomak jelenkeznek a kereszt tájon, az itt meggyílt pangó vér öszvetolulásán néhány nadály által segítünk. e) Ha a vér folyás nagyon tulzó, fahéjfestvényt, vilsavat, vagy tejfölös timsót stb. és nyugalmat ajánlunk.

b) A késői havitisztulás (menstruatio serotina)

Ezen állapot csupán akkor lesz kóros, ha már a test annyira kifejlődött, hogy a tisztulásnak rendes állapotban már jelen kellett volna lenni. Ennek következményei: szorongatlatás, szédülés, bódultság, főfájás, kereszt fájdalomak, tagnehézség, has érzékenység, puffadás, és néha fehér folyás; a fentebbiekből ismét más kórok erednek, n. m. a nemesebb életművekrei vértolulás, vérpangás, néha vérömleng az agyban, tüdőben; továbbá ideges bánatmak, nőideg kór (hysteriasis), mindennemű görcsök, szívszorú-

lás, komor kór, örültség, gutaütés, — vagy sáppadt kór, tüdővész, aszkór, vízkór, és más senyvek.

Indokai ennek erőművesek, vagy erőnyiek; gyógyítását az okok különbözősége módosítandja. Az erőműves okokat műtétel-által kell eltávolítanunk, az erőnyieket (caus. dynam) pedig illő szerek alkalmazásával kell megtörnünk; vigyázzunk azonban, hogy főczél ne legyen mindig a tisztulás előhozni akarása, mert néha általános kór miatt marad későre a tisztulás, s e kórt ha meg lábolá a beteg leány, havitisztulása is be fog állani. Néha okul szolgál a vérbőség, az edények telültsége az erős izmos egyénekben; ez esetben a vért kevesbiteni, ritkítani szükséges vérbocsátások, érvágások által; belsőleg oldó középsókat és oldó főzeteket adunk, külsőleg nadályokat s véres köppölyöket rakunk a gátra, a czombok belső oldalára és a szemérem tájra. Ha erőhiány (asthenia) okozza a késői havi tisztulást, mire a beteg sáppadt, gyöngé küleméből, testének alantfoku hőmérsékletéből, a gyöngé, lassu érütésből s a sáppadt kórrai hajlamból következtetünk: itt az erősítő és zsongító szerekhez nyúlunk, millyenek a vas készítményei, a balzsamok stb. — Hol a méh ingerszülte görcei szolgálnak okul, görcesellenes szerek alkalmazandók. Ha az ingerlékenység, érzékenység tompa: szállékony izgató szereket rendelünk. — Hol féregkór, vagy általános senyvek, mint görvély- és buja kór stb. tartják fel a tisztulást, e kórok ellen irányozzuk gyógmódunkat. Az okokat egyébiránt az orvos mély belátása fogja elősmerni.

c) Tulzó hószám (metrorrhagia).

E kórra kell ismernünk, ha a szülőrészekből a rendes havitisztulás ideje alatt a rendesnél több, sőt túlzó memyiségű vér folyik ki; vagy a tisztulás igen hosszas ideig tart, úgy hogy csaknem ott éri egyik a másikat. — Illyenkor az érütés gyöngé, kihagyó, a test lankadt, a végtagok hidegek; a kedély szomorú, gyakran szívszorulás és ájuldozás áll be, ezeknek szomorú következményeivel egyben. — E kórnak kedveznek mindazon okok, mel-

lyek a vérnek a méhre történő todulását elősegítik, ilyen a méh gyurmájának s véreinek petyhüdsége, a méhnek bármilyen általi öszveszorittatása; telhetetlen nemi ösztön s ebből származó örültség (nymphomania); önfertőzés, sülyös vérboulás, vérkoresvegy stb. — A rögtöni sok vérvesztést ajánlás, tetsz- és valódi halál, a hosszas vérvesztést pedig általános elgyöngülés, nőidegkór, senyvekrei hajlam követi. — Gyógymódja palástoló és gyökeres. — Hol vérbőség van jelen, és loboş jellem bélyegzi a tulzó vérfolyást, belsőleg lágyító főzeteket rendelünk lobellenes közepsókkal, néha vért is bocsátunk. Ha a méh gyöngesége petyhüdsége tartja föl a tulós vérfolyást, vagy a gyakori szülés, ülő életmód szolgál okul: segélyt hozandnak a keser-fanyar- fűszeres szerek, a kina, fűzal, uaracshéjj, japanföld, kinó mézga, fahéj, kénsav; a nagyobb tompaság s gyöngeség erősítő élet- s gyógyrendet kíván. Hol föl van magasztalva az érzékenység, ott görcsellenes szerek szükségesek, így hánytató gyökér, tört adagban, később mákonyal, és legezélszerűbb a Doverpora. — A palástoló gyógy, a vérfolyás mérséklését tűzi ki czélul, s ez elérik a legerősb öszvehízó szerek alkalmazása mellett, ilyen a timsó, fahéj festvény (30 — 50 csöpp egy adagra vízben), hideg borongatások a méh tájára, boros vagy timsóoldatos kérők (turundae), a mellyeket a méhüvelybe kell betolni; — e mellet főszer a nyugalom, vízirányos fekvés; néha a czombokat erősen be szokták pólyázni.

d) Fölötte csekély havi tisztulás (*menstrua nimis parca.*)

E kórt a kifolyó vér csekély mennyiségén kívül a következő tünetmények jellemzik: szédelgés, fülzúgás, az emlők feszülése, más életművek vérzése, nudor, bőfögés, szivszorulás. E baj a főlebbivel sarkilag ellenkezik, és ha soká tart, magát a méh szerkezetét is annyira elváltoztathatja, hogy többé a tisztulásra képtelen leend. Okai: általános gyöngeség visszatermési erőhiány; a ki nem elégitett nemi ösztön következtében a méhgyurma rostjainak izgatott állapotja; különbféle elfajlások stb. Ha gyöngeség

van jelen, erősítő szereket adunk, ha pedig elfajulások okozzák a bajt, vagy műtétel által segítünk, vagy a következő s okosan választandó szerekekhez folyamodunk, millyenek: a nadragulya, bürök, szappan, borostyán meggyviz, dárdauszerek, kénegek (sulphureta), higany készítmények stb. s ezeket belsőleg s külsőleg fürdők és fecskendések útján alkalmazzuk.

e) *Hószám fölakadás (menostasia)*

Ezt nem kell összezavarnunk az alább leírt hószám elnyomatással, mellyet különféle kórjelek szoktak követni, és a kettő közti lényeges különbség az, hogy a fölakadás (obstructio menstruorum vel menostasia) a hószámnak rendes időre meg nem jelenését, az elnyomás pedig (suppressio) a már folyásnak indult tisztulás hirteleni félben szakadását jelenti. — Néha jele ez a beállt terhességnek is, de hogy a más okok által előhozott a terhességítől megösmérhessük, várakoznunk kell a gyógy mód erősebb nemének alkalmazásával. Okai lehetnek: az általános gyöngeség, s a has zsigerek tömülései; amason erősítő szerekek segítünk, ezeken pedig oldókkal. Néha okát nem tudjuk kipuhatolni, 's' ilyenkor az idegbántalmak és senyvek elkerülésére méhvérhajtó (emmenagoga) szereket rendelünk, mellyek vagy odavonók, vagy erőshajtók; az előbbiekhez tartoznak a csipős lábvizek, czombdörzsölés, csörék, nadályok alkalmazása a nemző részekre, véres köpölyök s kutacsok a czomb belszinére stb. Erős hajtók (méhvérhajtók, gyermekvesztők) pedig: a sáfrány, kappanör, cziczukóró, ammoniak mézga, galban mézga, büdös aszat, myrrha; kénvirág rhenmmal, aloe, fekete luuyor, borostyán- és boróka bogyók, léles erős borok, állati illó olaj, minden termény balzsamok, gratiola, terpeninfélék, a tiszafa (taxus baccata) bogyói, szabina boróka stb.

f.) *Hószám elnyomatás (suppressio menstruorum)*

A folyásban lévő havi tisztulást gyakran elnyomják: a lelki erős szenvedélyek által okozott ingerek, a nagy megerőtetés, a hirtelen meghűlés, a gyomornak izgató

étkekkel tele tömése, s ennek következtében heveny lobos bántalom jó létre, loblázzal, vértolulással, sőt némely nemesebb életművek gynadásával is párosulva; illy esetben nem ritka a méhlob, hashártyalob stb. Gyógymódunkat az okok és tünetények ellen kell intéznünk, a kór természetét s okát is figyelembe véve. A lobos állapotot jegyzi az erős lobláz, erős, gyors, teljes érítés, — s ez ellen helybelileg vagy általánosan alkalmazandó lobellenes szerek használandók. Ha a lobos jellem meg van törve, vagy csak göresös állapot volna jelen, nagy hasznak a lágyító főzetek beléndek- vonattal, a sáfrány, a hódony (castoreum) szekfűvirág- forrázat, mellyhez egy kis mákony- festvényt is adhatni; külsőleg erős lábfördők, fűszeres borogatások a nemző részekre stb. mint már előadók, nagy haszonnal alkalmaztathatók.

g) Fájdalmas, nehéz havitisztulás (menstrua dolorifica difficilia.

Fájdalmas, nehéz havitisztulásnak mondatik az, midőn a hószám erőfogyással, főfájással, fogfájással, bélfájdalmakkal, hányással, sőt hányhasfolyással, (cholera) ájúldozással, rángással, őrültséggel, komorkórral stb. szövetkezve folyik, melly kórjelek néha megelőzik, néha követik a tisztulást. Okul szolgál itt a méhrendszer ingerlése, izgatása; illy inger az önfertőzés szerelmű kicsapongás, nőidegkór, a has és méh edényeinek tömült állapotja; féregkór (helminthiasis); vérbőség stb. — E kór az életet keserűvé teszi, magtalanságot is okoz. — A mi gyógyítást illeti, első gyógyjavallat az okokuak elhárítása, ha ekkor sem hagyja alább a baj, igyekezni kell a méhrendszernek helybei és általános göresrei hajlamát, és gyöngeségét elnyomni; e czélra a rohamok alatt mákonyt adunk fejtelben, — a méh tájra bódító borogatásokat rakunk; meleg félfördőket rendelünk; minthogy pedig kivált vérmeseknél a mákony főfájást okozhatja, e helyett nekik csalmatok vonatot ajánlunk; a rohamok után hosszabb ideig kell adunk büdös aszatot, vagy káfort, quassiát, föleresztett ás-

vány savakat, vasat és hideg fürdöket. Az oldósókat tartó melegfürdők is igen hasznosak.

h) Helyettes havitisztulás (menstrua suppletoria vel vicaria).

Néha a hőszámfolyás hirtelen félbeszakasztatván, vagy he nem állván, megtörténik, hogy ő más életmű vérzik; például a bélesőn hónapanként rendes idő szerint bizonyos mennyiségű s a hőszámnak megfelelő vér ürül ki. Megesik az is, hogy valamely él. t. mű vérhelyett bővebb nedveket választ él, így p. o. történnek a hónap bizonyos idejében bőizzadások, bővebb vizezés stb. — mellyek a hőszámnak folyását helyettesítik. A helyettesen vérző életművek vagy hajlandók a vérzésekre szerkezetöknél fogva, így a tüdők, orr, gyomor, egyenes vagy végbél, vagy olyak is vérzenek, mellyek különben sértés nélkül vérzeni nem szoktak; így a fül, ajkak, az ujjak hegye, köldök, a kareozott tájak, fekélyek, elnetszett tagok stb. Hogy helyes gyógyjavallatot állítsunk föl, szükséges az okot kifürkészni; ilyen ok a meghülés, lelkiindulatok; az áthasonlításí erők túlságos volta; a méhrendszer tompa volta, a vénhedési időszak közeledtével; erömüves akadályok; a méhhiány (fölette ritkán), — melly esetekben más kiürítési útát szükség választania a természetnek. — A gyógyításkor csak azon esetben kell hirtelen elállítani a rendellenes kiürítést, hol nagy gyöngeség van jelen; lobos állapot ellen lobellenes módot követünk. Egyéb okokat tekintve is szintén helyes gymódot fog találni az értelmes orvos (lásd a hőszámn elnyomatását).

i) Hőszámn megszünés, és következményei.

A vénhedés közeledtével (nálunk 45—50-dik évben) lassanként megszünik a havitisztulás, és többnyire sokféle alkalmatlan kórok emek következményei; így p. o. vértolulás a főre, tüdökre, gyomorra: vérzések az életművekben; nőidegkór, göresök, szívszorulás, bőrvész, köszvény, vérkoresvegyek. — A vértolulások ellen vérboesátást, és lobellenes sókat ajánlunk, az idegkórokat idegesíllapítókkal. föleresztett ásvány savakkal színtetjük: a senyveknek pedig saját — gymódmjuk szerint, és a lábikrára, vagy karra

alkalmazott elvezető kutacsok alkalmazásával igyekszünk elejét venni. — Egyébiránt a jó egészséggel bíró, de már csak nem hószám-vesztett nőknek csak jó életrendet ajánlunk. Hol vér tohulások jelenkeznek, egy évben egyszer kétszer nem fog ártani az érvágás, vagy köppölyözés.

2. A terhések nyavalyái.

A terhességet, mint olyat nem kell a betegségek sorába helyezni, de a belőle következhető kórokat annál nagyobb figyelemre kell méltatnunk, minthogy azon kórok kimenetelétől két élet — az anya és magzat élete függ. A terheseken, kivált a kik érzékenyebbek, gyöngébbek, stb. sokszor jönnek elő kóros változások. A méh élete föl lévén magasztalva a terhesség alatt, igen nagy befolyással bír az egész életműség élet folyamára; nagysága által nyomja a szomszéd részeket a hasban, maga a méh is izgattatik viszont. Innen erőműves és erőnyi kórok fejlődhetnek ki, milyenek a főfájás, szédülés, fogfájás, étundor, hányás- húgyrekedés, epeválasztási zavarok, izzadás hiány, különféle bőrkütegek, szívdobogás, nehéz lélekzés, köhögés, görcsök, vérzések, lelki bajok s zavarok, lábvizdag, láb-visszérdag stb. mellyekről ugyan különösen értekezni e lapok kevésre számolt mennyisége nem engedi, csak röviden érintek meg némellyeket.

A tagszaggatás és fogfájás ellen, ha az egyén vérmes ezélszerű az érvágás, de gyakran a borókával, borostyán kővel vagy rágyantával (mastix) megfüstölt posztóvali dörzsölés legtöbbit ér. Ezenkívül egy kis zacskót kell megtölteni korpával, kevés sóval, vagy székfű- virággal, bodza virág- és káforral, ezt melegen rátenni a fájdalmas tagra, vagy az arezra. Belsőleg hasznos szer a bodza thea.

Az undor, étvágyvesztés, hányás esetében Berstein Gottf. érvágást ajánl; de megjegyzi, hogy ez a gyomor elrontásából is származhatván, ilyenkor középsókat kell rhemmial használni, s utánna szekfűvirág theát inni, ezitrom savval savanyítva. Minthogy sok terhések a meleg italt ki nem állhatják, a mondottakat hidegen is adhatni.

vagy ezek helyett középső tartalmu vizeket itathatunk velök, Ha nagy hányásrai ösztön van jelen, és az epecsorvának jelei nincsenek, vizes rheum festvényt (tinct. rhei aquos) mákszörppel adhatunk a betegnek; ha pedig epecsorvát találunk, vagy sejdítünk a gyomorban, óránként gyöngé hánytatót adhatunk kanalanként hánytató borkő óldatból (2 szemer 2 obon vízre, $\frac{1}{2}$ obon mályvaszörppel) míg csak az erőszakos hányás meg nem csöndesül, mi ha megkömnyült, a szert félretesszük. Néha a hányást az idegek izgatottsága tartja fel; ilyenkor hasznos szer a tiszta borkő kis adagban, vagy egy kis szerecsendió cukorral (Koerber, de nausea et vomitu gravidarum. Götting. 1787).

A köhögést mályva vagy mákszörppel és székfű virág főzettel igyekszünk elállítani.

Görcsök ellen hasznos szer a székfűvirág főzetbőlí esőre, mellyhez egy kanál mákolaj, vagy főzött beléndek olaj adatik. Ilyen olajakkal, kemmi nagyon czélszerű a göres fogta részeket, ezekhez könleglélt adván. Jót tesznek a meleg és fűszeres lágy borogatások, és a félfördők is, de ez utóbbiak inkább csak szülés előtt alkalmaztassanak.

Gyakran földagadnak a terhes lábai, és visszérdagok is támadnak a lábakon. Ily esetben sokszor a gyermek nagyon a medencze szélének dőlt — s a terhesnek szokott fekvését meg kell változtatnia, ha azelőtt jobb oldalon feküdt többnyire, s így a gyermek teste is ide hajolt volt: most a baloldali fekvést válassza; gyöngé ha-hajtókat is adni a betegnek, igen czélszerű; azonban a dagadt részeket hideg vízzel kell mosogatni, vagy a szoros polyázáshoz nyúlni. — Ha a daganat a szemérem zajkakon mutatkozik, nem csak nagy fájdalmat okoz a szülés alatt, hanem erős vérzést is hozhat elő. Ez ellen meleg fűszeres borogatásokat kell alkalmaznunk a szülés előtt, vagy szárazon, vagy borban, boreczetben, vagy tejben stb. — vízzel vegyítve főzötteket; később ezeket félretéve Goulard vizével és káforlélletel kell a dagاناتot eloszlatni.

A terheseknél keletkező aranyér ellen a esőrék al-

alkalmazása s belsőleg középsók (de nem sokszor adva) — jó szolgálatot tesznek. A kereszt tájat hideg vízzel kell mosogatni, valamint az alfelet is; ha arauyeres csomók is vannak jelen, ezekre lágyító és bódár olajakat és kenőcsöket rendelünk.

A terheseket meglepni szokott nehéz vízellés ellen húgyhajtó szereket adni hasztalan, sőt ártalmas is; legjobb pöcsapot alkalmazni, valahányszor szükséges, e mellett gyöngye lágyító nyákos főzeteket adni. Ezeket használhatni akkor is; ha talán véres vizellet állana be. Illyenkor az étrend gyöngye, lobellenes legyen, és a betegnek nagyon ajánlandó a nyugalom, és a vizirányos fekvés.

Az igen érzékeny nők a terhesség első 4—5 hónapjában sok ideges tünetenyeket mutatnak, mindig félnek-rettegnek, álmukban is borzasztó képek által kínoztatnak, mindenök fáj, a nélkül hogy valamijök különösen fájna. Az illyek könnyen idő előtt szülnek, s legjobban teszik, ha szabad légen sokat tartózkodnak, némi hozzájok mért — de nem erős testmozgást, és testgyakorlatot visznek véghez, és erősítő szerekekkel élnek, illyen szer a kina, mellynek használatát néha lágyító csőrék és középsók szakasszák félbe. Az illyen ideggyöngye nők gyakran különös vágyat mutatnak valami tárgy iránt, vagy sokszor szokatlan ételeket is kívánnak (malacia et pica).

A terhesség végével, szülés alatt és után egy iszonyú nehéz idegkór (eclampsia gravidarum et parturientium) által lephetnek meg a nők, mellynek rohamai gyakran csak a halállal végződnek be 8—9 vagy kevesebb órák alatt is; gyakran ugyan több időközt engednek egyik rohamtól a másikig. A roham alatt a beteg eszméletét elveszti, feje forró, szeme meredt, látája kitágult, érverése gyors, erős, de görcsös, tagaiban görcsös vonaglások vannak, a lélekezés sebes, kapkodó, hangos, a fogak néha összekocozognak, néha állgöres is van jelen (trismus); a száj szélére nyálhab buborékozik ki stb.

Ezen iszonyú idegkór okai lehetnek: az agyra tóduló

nagyobb vértömeg, vérbőség, a testet összeszorító ruhák; heves lelki indulatok, küllerőszakok, melyek a méhre és hasra hatottak, nagy test mozgás, bő vérfolyások, méh küli terhesség, — a szülők és betegágyasoknál bevett azon rossz szokás, miszerint a bábák is, kivált falun azt állítják, — hogy a beteg-ágyasnak szükség magát borral és pálinkával tele inni, ha ugyan előbbi erejét visszanyerni akarja; okul szolgál még a méhet környező idegfonatnak (mit az újabb időben nyomoztak ki) ingerlése; továbbá a könnyű szülés, midőn a gyermek a méhből kisikolván a szülő részeket csiklándá, és ez annyira felmagasztalja az idegrendszer érzékenységét, hogy annak eselekvősége görcsökben, rángalmakban és nehézkór alakjában jelenkezik, — mint okot tekinthetni még a nehéz szülést is. — A gyógyítás fölötté kétes eredményű; először is érvagással igyekszünk a főről levonni a vért, de ennek rögtöninek kell lenni; a főre hideg borogatásokat rakunk, a végtagokat mustár tésztával borogatjuk be stb. Azonban minthogy e nehéz kórnak gócza (focus) a méh tájra (szülés után) jeges borogatásokat alkalmazhatni, hogy így hideg által eltompítsuk a méhre szolgáló idegek érzékenységét; szinte ajánlanak hideg befeeskendéseket a méhhüvelyen át — sőt Schönlein a betegágyasok nehéz kórában paprika főzetet is fecskend be, inkább a szinte kétes kimenetű gyúladást igyekeztvén előhozni, mint hogy a beteg az ideges rohamok alatt meghaljon. Belsőleg ritkán lehet valami szereket beadni, minthogy közönségesen áll- és torok-görcs van jelen; — ha a rohamok szűnnek, szűnidőben hasznos szer az édes higany mákonyal; vagy hánytató gyökér, horgany virág, gyökönke, büdös aszat. — Ezekon kívül megpróbálhatni a lágy meleg fürdőket is. Mind ezen gyógyszerek mint mondán kétes sikerűek, a baj iszonyúságát tekintvén.

A terhesek körül mi szabályokra kell figyelmeztetni általában? — meglátjuk a következőkben. — Az étel legyen tápláló, nem igen fűszeres; a terhes el ne rontsa gyomrát; szomjúságát vízzel oltsa; ruhája sem

könnyű, sem elnyomó, szoros, nehéz ne legyen; nagy munkákat ne végezzen, magát sem anyagilag, sem szellemileg ne terhelje, ne erőltesse meg; az indulatokat kerülje; az alhas, különösen a nemző részek minden nemű izgatásától, ütéstől stb. óvakodjék; fekvése vízirányos legyen. A gyógyszer alkalmazásakor a magzatot is tekintetbe kell venni, nehogy időtlen szülés következzen. A csikaró erős hashajtók, az aloe a többek közt, — továbbá a szénegek, a vasas vizek, hidegfördők stb. nagy vigyázattal használtassanak; a has azonban a csorvától szabadon tartassék, a szóval terhest minden kül, és belső káros befolyástól őrizni kell.

3. A szülők és betegágyasok nyavalyái.

Szülés alatt a nő igen nagy életveszedelem közt van, mellyeket ugyan csaknem mindenkor le bír győzni a természet hatalmas életereje. Szülés alatt a szülőrészek megváltozván, ingerelvék, néha meg is sértetnek; sokszor vérzések állanak be, vagy különféle lobokra tétetik a nő hajlandóvá. — A szülő egészségét föltételező természeti jótekonny bíráló a gyermekágyi tisztulás, és a tejelválasztás. — Minthogy a terhesség s maga a szülés is inkább életani, mint kórtani tárgyak; a betegágyas körüli minden orvosi munkálataink a következőkben határozódnak: — az első 24 óra alatt szorgalmasan kell vigyáznunk, nem áll-e be méhvérzés; a kisdedet néhány órák múlva az emlőkre kell tenni; a betegágyas 10—14 nap ágyban fekvén vigyázzon, nehogy meghűljön; kerülje az indulatoskodást; gyomrát megne terhelje, szeszes italoktól őrizkedjék; ha csorvás állapot van jelen, ezt a bélsóból himboly olajjal legcélszerűbben üríthetni ki. Egyébiránt kórjeli gyógymódot kövessen az orvos. Az idetartozó különös betegségek:

a) A gyermek ágyi láz.

Sokan a gyermekágyast meglepő bármilly lázat gyermekágyi láznak (febris puerperalis) keresztelték el, mi ugyan nem állhat, minthogy különféle lázaktól meglepethetik a gyermekágyas, és e láz külön kór a gyermekágyasban (feb-

ris in puerpera). — Kórjelei a gyermekágyiláznak; a has fájdalmasan fölpuffadt, úgyhogy néha a takaró súlyát sem szenvedheti; erőhanyatlás, igen gyors érítés; a tisztulás és tejelválasztás kimarad; étvágy- hiány; kiállhatlan szomj; hányás, erőtetés stb.— E betegsége 2—12-dik napján kezdődik a gyermekágyasnak, és 4—5 nap alatt halállal végződik, vagy ha e szomorú kimenetel mindjárt be nem állna is, ritkán lábbad fel a beteg; rendszerint áttételek történnek nemesebb életművekre, például az agyra, köles kütetek borítják el a beteget; a tej tályogokat képez; az emlők meggyuladnak és tályogok képlődnek bennök; gyakran vízkór is fejlődik ki. — A kórbonczolatkor a hashártyát, beleket, és méhet gyúladt állapotban találjuk, s nagy mennyiségű tejhez hasouló kiizzadmányt lelünk.

E kórt előhozzák különös hajlam mellett: a lelki indulatok; meghűlés, étrend elleni hibák; erős hashajtók; nehéz szülés; erőműves sértések stb.; — lényegét teszi pedig a lobos állapot. Gyakran járványilag uralkodik, s ilyenkor ragályos jellemet ölt kivált a szülőházakban; valódi okát ugyan ki nem magyarázhatjuk.

A gyermekágyi láz részint előleges gyógyítást kíván, részint a már kifejlődöttnek megtörését kell czélul tűznünk. Azért is a terhesség végével sokszor járjon a terhes szabad légen, minden ártalmas befolyásokat kerülvén, hogy a mennyire lehető, a legegészségesebb terhes állapotban tartsa meg magát. Ha nagyon vérmes, kevéssel szülés előtt eret kell rajta vágatni. — Midőn a láz kiütött, mellynek jelleme lobos: lobellenes hashajtókat kell belsőleg adnunk. Ha a tejelválasztás megszűnt, ezt az emlőkre rakott szívó köppölyökkel, meleg borogatásokkal kell előhívnnunk. A betegágyi tisztulás elmaradtával pedig belsőleg póríst adunk, a nemző részekre nadályokat rakunk, és a méhhüvelybe lágyító fecskendéseket teszünk, vagy a mi még jobb: a nemző részekre meleg borogatásokat rakunk; a hányásrai ösztönt hánytató gyökér porral igyekszünk legyőzni. Ha a lobos állapot nagy fokot mutat; érvágás, nadályok, és véres

köppölyök ajánlatnak; belsőleg a fájdalom enyhítésére borostyánmegyviz, gyökönke és más illy idegre ható szerek, vagy édeshiganyal vegyített mákony, jó szolgálatot tesznek. A kiizzadmány ellen belsőleg édes higany, külsőleg káforos lél és higany-kenőcs bekenése hasznos. Ha ideges tünetmények mutatkoznak: gyökönkét, kappanórt, pézsmát adunk; — midőn a láz rothasztó jellemet ölt: kina, káfor, vilsav, kénsav segíthetnek. —

b) *A betegágyas fehér tompordagja. (Leucophlegmasia dolens puerperalis).*

Ez hirtelen támadott daganat a tomporon, melly a csip-tájról a czombokra, és sokszor a nemző részekre is elterjed; igen erős lázzal lép fel; a beteg ágy 6—14 napján támad, 8—14 nap alatt alkalmas segítség hiányában halállal végződik. — A betegágyi lázzal rokonos kór; előhoztatik a medencze nyirkedényeinek a terhesség alatti nyomás következtében kifejlett gyuladása s a bőven kiválasztot nyírknak a sejtszövetbe lett átszűrődése által; más okai azok, mellyek a betegágyi lázéi. — A gyógyjavallat itt a gyuladás megtörését, és a kiizzadmány, vagy átszűrődött nyírk fölszivódását tűzi ki főczél gyanánt. Az első megtörténik vérbocsátás, lobellenes sók, és piros gyüszüvirág használata mellett; a másodikat higanyos kenőcs, oszlató száraz borogatások viszik véghez; vagy ha a tályog teljesen kifejlett, föl kell nyitni azt, és a nedvességet kiürítvén, a gyógyulást bevárni. —

4. Tejözön (Calactirrhoea).

Ha a tej iszonyú mennyiségben választatik el, a betegágyas egészségét lerontja, minthogy az áthasonlítás és tápkészítés folyamát megzavarja; erőhiányt, reszketést, görcsöket, tüdővést, aszkórt, vízkórt stb. — vagy halált is okozhat.

Okai: a sok szoptatás, vagy több gyermek szoptatása ugyan akkor; a havitisztulás elmaradása; leverő lelkiindulatok. — Hol nagy az ingerlékenység, lobellenes rendszabály, széksó, tiszta borkő, Haller sava, lobellenes haslaj-

tók szükségesek, — ha nagy gyöngeség állott be, föl kell hagyni a szoptatással, és tápláló étés, keserű erősítő szerek, kína, izlandi zuzmó, vas stb. hoznak kívánt segílyt.

5. Magtalan ság (sterilitas).

Magtalan ságnak nevezzük azon rendellenes női állapotot, midőn a nő természetileg képtelen a fogamzásra, vagy midőn erőműves akadályai vannak a közösülésnek, és a fogamzásnak. Okai tehát a magtalan ságnak: a mélhüvelyzár (atresia vaginae), a méh hüvely görcsös összehúzódása vagy kitömülése; a méh életművi hibái, összenövése, kőkem; pöfeteg; hős szám- hiány, bő havitisztulás, fehér folyás, lelki indulatok, rossz táplálát, ingerhiány; hideg vérmérséklet; nagy érzékenység, melly a nős zülés alatt görcsökben tör ki; gyakori vagy erőszakos közösülés; — ide tartozik az is, ha a nő és férfi közt illő erőnyi viszony nincsen (proportio dynam). vagy ha a nő bizonyos korcsvegyben és senyvben szenved. — A gyógymódot illetőleg először az okokat kell elhárítani; továbbá pedig a nemző részeket erősíteni, zsongítani. E czélból jó szerek: a vas készitményi vasas meleg fürdők, vagy hideg és tenger fürdők.

6. Fehér folyás.

A fehér folyás olyan kór, midőn az asszonyi nemző részek takonyhártyája minden buja senyv nélkül mennyiségére s minőségére nézve rendetlen fehér, sárgás, sőt zöldes sárga, sűrű vagy vékony, néha csipős bűdös nyálkát önt ki a mélhüvelyen át. — Ennek szörnyű következményei lehetnek, ha gyógyítása elmulasztatik, így erőtlenség, étvágyvesztés, nehéz lélekezés, nőidegkor, aszláz, gnyuladás, elfajulások. —

A kórismét tekintve figyelniünk kell, nincs-e jelen méhkőkem (scirrhus uteri), melly okánl s okozatánl is szolgálhat a fehér folyásnak; ennek kórjelei: szúró, égető, szaggató fájdalom a medenczében, bűdös kifolyás, elnyomott, vagy túlos tisztulás, senyves külem, — bizonyossá teszen pedig a vizsgálás.

Okai a fehérfolyásnak: az ülő életmód, nagyon tápláló ételek, meleg italok, nedves lég és lakás; meghűlés; a nemző részeknek kohos, vagy izzó szén általi melengetése a nemi ösztönek képzelgések általi ingerlése, önfertőzés; gyakori nőtűlés; huratos, csúzos, bőrküteges, görvélyes áttételek; aranyér- s hószám elnyomása, kökem, pöfetegek a méhben stb. A gyógyítást illetőleg, az okokat szükség elhárítanunk; eleintén a lobos állapot ellen dolgozunk helybeli vérbocsátások, lágyító főzetek, sziksó, szalamia só stb. által; hol már erőhiány fejlett ki, hasznos a test hideg vízzeli mosogatása, belsőleg erősítők; kopai balsam, a gyautás mézgák, összehúzó szerek, mint a rataunia, kíná, timsó, kén-savas vaséleg, vasas vizek; — külsőleg: tisztaság s fecsken-dések ajánlandók, e célra jó szerek: a cserfa, fűz- és diófa héjj és level főzetek; kina s bürök főzet édes higanyal, horg-gáliczczal, timsóval, pokolkővel, összehúzó erősítő fürdők.

J e g y z é s. A nők nemző részeinek, emlőinek gyulladásairól, ezeknek számtalan következményeiről, s a nőidegenkórról (hysteriasis) stb. szóllanom az értekezés korlátoltsága nem engedi.

Theses defendendae.

1. Forcipis in parturientibus cauta ac crebrior applicatio melior, quam ejusdem pro casibus gravissimis reservatio.
2. Cephalotribe non in omnibus, sed in plerisque casibus (ubi caput diminuendum) perforatorio praeferenda.
3. Medicus aeger, pessimus aeger.
4. Plessimeter et tubus Laenecii sunt arma medico diagnosim molienti inevitabilia.
5. Male curat morbos exanthematicos, qui cutim solam respicit.
6. Nulla operatio tantam requirit solertiam, atque experientiam, quam herniotomia.
7. Naturam domi noscere plus utilitatis adfert Patriae, quam si illam terrarum scrutamur exterarum.
8. Prognosim medicus non ductu animi, sed intellectu et conscientia statnere debet.